

МІЖДИСЦИПЛІНАРНІ ТА ТРАНСДИСЦИПЛІНАРНІ ЗВ'ЯЗКИ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ

Окреслено коло між- та трансдисциплінарних зв'язків бухгалтерського обліку, сформовано перелік суспільних і гуманітарних дисциплін, без потенціалу яких не можна сформувати сучасну теорію бухгалтерського обліку. Розкрито власний розширений варіант побудови міждисциплінарної матриці формування теорії бухгалтерського обліку

Ключові слова: бухгалтерський облік, міждисциплінарні зв'язки, міждисциплінарні дослідження, міждисциплінарна матриця, теорія бухгалтерського обліку

Якщо дійсно бухгалтерія, як знання, знаходиться в такому тісному зв'язку з іншими науками, то чи не варто пошкодувати про те, що ці інші науки не користуються послугами бухгалтерії?
Белов В.Д. (1888 р.)¹

Постановка проблеми. На початку XXI ст. про рівень розвитку будь-якої науки варто судити за ступенем диференційованості її досліджень і за тим різноманіттям зв'язків даної науки з іншими, завдяки якому і виникають "прикордонні" наукові дисципліни.

Сьогодні класичні теоретико-методологічні підходи до бухгалтерського обліку потребують суттєвої трансформації. Подальший розвиток обліку як науки зумовлюється можливістю проведення, фактичною реалізацією і широтою між- та трансдисциплінарних досліджень. Більше того, відстоюємо позицію, що на сьогодні тенденції розширення міждисциплінарних досліджень виступають визначальною передумовою переходу до якісно нового етапу розвитку бухгалтерського обліку як науки.

Бібліометричний аналіз англійських публікацій, врахованих у авторитетних бібліографічних базах з економіки (EconLit-AEA та Social Science Research Network (www.ssrn.com)), результати якого наведено у монографії Я.В. Соколова, Н.А. Каморджанової та М.В. Личагіна [11], дозволив встановити, що за досліджуваний період (1992-2003) тільки 14,2 % публікацій було присвячено власне обліку, без взаємозв'язку із іншими питаннями. У 35,8 % випадків облік розглядався спільно із фінансовою економікою.

Це фактично засвідчує, що на заході застосування міждисциплінарного підходу англійськими дослідниками-обліковцями набуває зростаючої популярності. За останнє десятиріччя ще чіткіше прослідковується тенденція інтенсифікації західними авторами досліджень міждисциплінарного характеру. Так, за результатами Дайани Ротен [28, с. 19], 60 % опитаних дослідників вважають, що дослідження, які ними проводяться, носять мультисдисциплінарний або міждисциплінарний характер (min = 50 %, max = 65 %) ².

Що стосується пост-радянських країн, окремі кандидатські і більшість докторських дисертаційних досліджень Російської Федерації, України, Республіки Польща також вже носять характер міждисциплінарних. Проте і досі не здійснено чіткої систематизації перетину окремих наук з рівнями і типами знань теорії бухгалтерського обліку та обґрунтування необхідності та доцільності проведення окремих інтердисциплінарних досліджень.

Оскільки наукові відкриття часто виникають на стику галузевих знань, окреслення взаємозв'язків бухгалтерського обліку із іншими (як суміжними, так і "далекими" науковими дисциплінами) виступатиме основою піднесення обліку на новий щабель еволюції наукових знань і надання їм нових якостей.

Метою статті виступає окреслення кола міждисциплінарних зв'язків бухгалтерського обліку, що передбачає розв'язання **наступних завдань**: визначення кола наук, без потенціалу яких не можна сформулювати сучасну теорію бухгалтерського обліку і знання яких необхідно синтезувати; розробка власного розширеного варіанту побудови міждисциплінарної матриці формування теорії бухгалтерського обліку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Деякі зарубіжні вчені, зокрема, Дж. Браунгер та С. Герт-Ландзберг, П.Д. Гард, М. Нільсен, Д. Теннер, взагалі критикують "ізолювані дисципліни" (тобто такі, де переважна більшість наукових досліджень проводиться в межах дисципліни) як "статичні та відірвані від реальності" [24, с. 4]. "Міждисциплінарні знання краще, ніж знання, отримане з однієї дисципліни", переконані Дж. Джейкобз та С. Фрікел [19].

І проф. з Росії І.М. Саннікова підкреслює, що сьогодні "вузькопрофесійне фрагментарне знання унеможлиблює діагностику проблем теорії бухгалтерського обліку. <...> Виникла необхідність <...> представити системну діагностику породження негативних характеристик вітчизняного обліку відповідно до глобальних процесів, що посилюються. Тому у сучасних умовах для адекватного діагностування, здавалося б, вузькопрофесійних проблем соціально-економічної системи необхідно виходити з синтезованого знання" [9, с. 26-27]. Схожою є й позиція проф. Л.А. Чайковської, яка вбачає найважливіше завдання методології бухгалтерського обліку на сучасному етапі у "всесторонньому дослідженні всього апарату отримання нового знання в т.ч. і в суміжних з бухгалтерським обліком науках, у дослідженні засобів і методів підвищення ефективності розвитку облікового процесу", оскільки "зміст бухгалтерського обліку демонструє неможливість однозначної інтерпретації концепції бухгалтерського обліку в межах раніше визначеної структури" [12].

Прем Сікка та Гю Уілмот [30] спонукають вчених до "різноманітної, а не стереотипної або легкопередбачуваної інтелектуальної діяльності", вони наголошують на "винятковій важливості застосування різноманітних перспектив та підходів" за сучасних умов. Більше того, за висловлюванням Джеймса Гатрі та Лі Паркера [17], науковцям у сфері бухгалтерського обліку слід "не тільки проводити свої спеціалізовані міждисциплінарні дослідження, але й також контактувати із широкою науковою спільнотою, щоб підтримувати прагнення до розвитку науки".

На важливості міждисциплінарних досліджень в науці в цілому та зокрема у сфері бухгалтерського обліку наголошували наступні вітчизняні та зарубіжні вчені та науковці: У. Бівер, Ф.Ф. Бутинець, А.Ф. Виноходова, М. Добія, Н.А. Каморджанова [2], С.Ф. Легенчук, Н.М. Малюга, М.С. Пушкар [7], І.Н. Саннікова [9], Л.А. Чайковська [12], Л.В. Чижевська [13], Н.І. Чупахіна, М.М. Шигун [8], В. Шпак, та ін.

Вважаємо, що дослідження вчених-обліковців у даному контексті варто поділяти на дві групи:

1) наукові праці, що містять обґрунтування важливості та специфіки проведення між- та трансдисциплінарного наукового пошуку, окреслюють коло міждисциплінарних зв'язків бухгалтерського обліку (серед авторів таких праць Ф.Ф. Бутинець, Т. Вебер [20], С.Г. Вебера [3], Дж. Гатрі [17], С. Гібонс [16], В. Джадж [20], П. Джин [15], М. Добія, Дж. Джейкобз [19], Дж.Т. Кляйн [21; 22], Л. Латтука [23], С.Ф. Легенчук [5], М.Ю. Медведєв [6], С. Метісон [24], М. Мюллер-Каль [20], К. Палмер [21], А. Паркер [29], М.С. Пушкар [7], Д. Ротен [27; 28; 29],

¹ Цит. по: [10]

² Схожі опитування українських науковців не проводилися.

I.H. Саннікова [9], П. Сікка [30], Я.В. Соколов [11], В.Я. Соколов, Г. Уілмот [30], С. Фрікел [19], М. Фрімен [24], С. Фрост [15], Б. Хенссон [18], та ін.);

2) наукові праці, що по суті і виступають прикладом опублікування результатів здійснення таких досліджень, містять наукові результати та висновки, сформовані із застосуванням підходів декількох наук (наприклад, Р. Баскервіль, С.Дж. Грей, Т.В. Давидюк, М. Добія, І.В. Жиглей, І.В. Замула, Л. Івенс, Н.А. Каморджанова, В.В. Ковальов, С.Л. Коротаєв, О.А. Лаговська, Н.Б. Макінтош, М. МакКлур, М. Метьюс, К. Нара, К. Ноубс, М.Х. Перера, М.Л. Пятюв, А. Ріаї-Белькаой, К.В. Романчук, Ш. Саудагаран, Я.В. Соколов, А.А. Солоненко, П. Уінч, Л.А. Чайковська, Л.В. Чижевська, М.М. Шигун, І.Й. Яремко, та ін.).

Викладення основного матеріалу дослідження. Міждисциплінарні та трансдисциплінарні зв'язки бухгалтерського обліку слід розглядати з позицій обліку як науки.

Погоджуємося із проф. Л.В. Чижевською [13, с. 68], що на сучасному етапі інтеграція наукового знання виступає провідною тенденцією інтенсивного розвитку сучасної економічної науки. Її багатогранні філософсько-соціологічні і організаційно-управлінські проблеми набувають особливого значення і актуальності в науковій методології.

Сьогодні тенденції розширення міждисциплінарних досліджень слід визнати окремою важливою групою тенденцій розвитку бухгалтерського обліку (рис. 1).

Рис. 1. Ідентифікація тенденцій розширення міждисциплінарних досліджень як окремої групи тенденцій розвитку бухгалтерського обліку

Інтенсифікація міждисциплінарних досліджень формує передумови взаємного збагачення різних областей наукового знання, синтезу методів і підходів, що використовуються різними науками. Це сприяє "формуванню "нелінійного типу" наукового мислення і "нелінійної" теоретичної парадигми" [1, с. 14].

Зарубіжним та вітчизняним науковим обліковим співтовариством вищевказані тенденції визнаються здебільшого позитивними. Тому у найближчій перспективі пріоритетним видається пошук та усунення комплексу стримуючих факторів впливу на них, оскільки в Україні, на відміну від розвинених західних країн, прояв цих тенденцій можна спостерігати із певним запізненням, зважаючи на певний ступінь досі не подоланого методологічного догматизму наукової спільноти. За кордоном дослідження міждисциплінарних зв'язків бухгалтерського обліку із іншими науками давно набули наукової популярності, міждисциплінарний науковий пошук вже декілька десятиків років є пріоритетним.

Дайана Ротен навіть вказує, що "останніми роками поняття "міждисциплінарність" стало синонімом усього сучасного, творчого та прогресивного у наукових дослідженнях. <...> З'явилися міждисциплінарні дослідницькі центри, які долають традиційні епістемологічні, а також організаційні обмеження" [28, с. 2]. Так, на сьогоднішній день у коледжах і університетах США засновані та діють більше 10000 міждисциплінарних дослідницьких центрів, багато з яких працюють в найбільш престижних вищих освітніх закладах [20, с. 83]. У 2006 році в США створено Національний Науковий Фонд для фінансування міждисциплінарних програм навчання для випускників [25]. Ця тенденція не обмежується США, дослідження європейських учених також пов'язані з розробкою міждисциплінарних ідей [14]. Цілями нової редакційної колегії Журналу міжнародних досліджень бізнесу (the Journal of International Business Studies) є репозиціонування цього поважного журналу в напрямі, щоб стати більш міждисциплінарним. В основі цих тенденцій лежить припущення, що міждисциплінарні дослідження мають

більший вплив, ніж дисциплінарні дослідження [19]. Проте в Україні держава поки що не зацікавлена у створенні центрів міждисциплінарних досліджень, особливо в сфері економіки.

Розглянемо, які саме дисципліни вчені-обліковці вважали і вважають зараз вартими розгляду як "пов'язані", "суміжні" із бухгалтерським обліком, ті, що мають найчіткіші та прямі зв'язки із ним.

Проф. Л.А. Чайковська пропонує при дослідженні бухгалтерського обліку спиратися на філософію, соціологію, психологію, економіку і управління. Згодні із проф. Чижевською Л.В., що "непорозуміння, які виникли в бухгалтерському обліку через недостатлі термінології, неможливо вирішити, не звернувшись до вивчення діалектики, логіки, психології" [13, с. 20].

Ще Фабіо Беста зазначав, що "рахівництво має головним чином зв'язок з соціальними, юридичними і політичними науками, з математичними і, нарешті, з технічними, які прагнуть визначити найкращі прийоми, за допомогою яких закони і сили природи можуть в різних підприємствах сприяти виробництву багатства" [цит. по: 10].

Відомий сучасний російський вчений проф. М.Ю. Медведев вказує на те, що "спрямованість обліку на розв'язок господарської проблематики зближує його із стратегічно близькими науками: юриспруденцією, математикою, теорією інформаційних систем, – і невидимою рисою відмежовує від мистецтв, завданням яких є задоволення духовних потреб людини" [6, с. 6-7]. Вітчизняний проф. М.С. Пушкар розширює трактування системи бухгалтерського обліку від традиційного, обмеженого проблематикою та змістом виключно самого обліку, до "сукупності усіх дисциплін, які мають зв'язок з бухгалтерським обліком або базуються на ньому" [7, с. 51]. Легенчук С.Ф. узагальнює варіанти віднесення бухгалтерського обліку до різноманітних сфер наукового знання вченими різних країн та епох: до математики (М.Ф. Фон Дітмар, Е.П. Леоте, М. Попов, Ч.Е. Спрег (Шпруг), І.Ф. Шер), до статистики (Е. Банфі, П. Струве), права (Д. Чербоні), до політекономії (В.Д. Белов, Л.І. Гомберг, П. Прюдон) [5, с. 56]. Попов А.З. взагалі вважав облік галуззю юридичних знань: "Рахівництво, приймаючи

начала, вироблені юридичною наукою, не тільки розширює область застосування цих начал у житті, але і саме розробляє їх при організації підприємств; отже, істинно є галуззю юридичних знань". [цит. по: 10]

Проф. М.С. Пушкар вбачає теоретичну основу удосконалення обліку в інформатиці, оскільки "бухгалтерський облік, як частина інформаційної системи, повинен розвиватися, виходячи з необхідності зменшення ентропії (неупорядкованості)" [10, с. 60]. Вчений переконаний, що на систему бухгалтерського обліку передусім впливають методологічні дисципліни, які мають важливе значення для розвитку теорії бухгалтерського обліку – теорія систем, теорія інформатики, менеджмент, кібернетика, математика та ін.: "хоча названі дисципліни і не відносяться до облікових, але їх вплив на формування загальної теорії бухгалтерського обліку важко заперечити" [7, с. 51].

Професор А.Д. Шеремет вважає, що в сучасному світі бухгалтерська освіта має базуватися на уявленні про бухгалтерську справу як комплекс знань економіки, права та математики. На його думку, фундаментальні знання в галузі математики, економіки і базової комп'ютерної грамотності майбутній фахівець повинен отримати "під

Таблиця 1. Міждисциплінарна матриця формування теорії бухгалтерського обліку (розширено та доповнено на основі розробки І.Н. Саннікової)

Наукова дисципліна	Рівні та типи знання бухгалтерського обліку						
	Доктрина	Окрема теорія	Прикладне дослідження	Методологія	Методика	Предмет дослідження	Об'єкт дослідження
Філософія	+	+	+	+	+		
Математика			+	+	+		
Еконофізика ⁴	+	+			+		
Економічна кібернетика				+			
Логіка	+			+	+		
Екологія			+				+
Історія	+			+	+		
Економічна теорія	+	+	+	+	+	+	+
Мікроекономіка	+	+	+	+	+	+	+
Макроекономіка	+	+	+	+	+	+	+
Фінанси	+	+	+	+	+	+	+
Економічний аналіз	+	+	+	+	+	+	+
Статистика	+	+	+	+	+		
Економетрика			+				
Менеджмент	+	+	+	+	+	+	+
Маркетинг		+	+		+		
Право	+	+	+		+		
Соціологія	+	+	+		+		
Соціологія менеджменту	+	+	+		+		
Економічна соціологія	+	+	+		+		
Соціологія праці	+	+	+		+		
Соціальна психологія		+	+		+		
Лінгвістика	+	+	+	+	+		
Психологія		+	+	+	+		
Культурологія		+	+				
Педагогіка		+	+				
Андрогогіка		+	+				

Примітка. Символом "+" позначена область перетину окремих наук з рівнями і типами знань теорії бухгалтерського обліку.

Наведений перелік навряд чи може бути визнаний вичерпним, а деякі квадранти – залишатися суперечливими або неохопленими. Саме у продовженні наукових дискусій з цього приводу вбачаємо окреслення подальших можливостей розвитку облікової методології.

Так, щільність зв'язку підрозділів розділу М4 "Облік і аудит" (М40 "Загальні питання обліку", М41 "Бухгалтерський 113н.", М49 "Інші питання обліку") з іншими розділами класифікації АЕА-JEL за даними бібліографічної бази (EconLit-AEA та Social Science Research Network (www.ssrn.com)) за період 1992-2003 рр. (взаємне застосування відповідних дескрипторів у абсолютному та відносному (%) вираженні) дозволило авторам монографії [11] з'ясувати, що з 719 мікророзділів класифікації 334 мікророзділів представляють собою області потенційно нових досліджень на "стику" відповідних областей та бухгалтерського обліку. Подібний прийом – один із варіантів структурно-морфологічного аналізу, який в інноваційному менеджменті рекомендується для пошуку нових знань [11].

прапором" ідей інтеграції: "Використання сучасних програмних пакетів автоматизації математичних обчислень, в основі яких лежать результати праці цілого колективу талановитих програмістів і математиків, для користувачів-спеціалістів є лише елементом новітньої технології аналізу і обчислень, де головне – це все-таки коректна постановка задачі в їх предметній області та адекватне трактування одержуваних результатів" [цит. по: 13, с. 20].

Серед вчених, як бачимо, і досі відсутня єдина позиція. Отже, необхідно ідентифікувати, знання яких наук можливо та доцільно синтезувати із обліком. Слід визначити коло наук, знання яких слід використовувати при вирішенні проблем теорії бухгалтерського обліку. Для систематизації різноманітних наукових знань пропонується скористатися міждисциплінарною матрицею формування теорії бухгалтерського обліку.

У таблиці 1 наведено розширений та доповнений на основі розробки проф. І.Н. Саннікової [9]³ перелік точних, економічних, суспільних і гуманітарних наук, без потенціалу яких не можна сформувати сучасну теорію бухгалтерського обліку. Даний перелік вимагає широкого обговорення наукової спільноти.

Таким чином, міждисциплінарні зв'язки бухгалтерський облік має із: економічними дисциплінами (економічна теорія, мікроекономіка, макроекономіка, статистика, фінанси, економетрія, логістика, маркетинг, менеджмент) гуманітарними дисциплінами (лінгвістика, історія, психологія, соціологія, культурологія, педагогіка, андрогогіка та ін.). Трансдисциплінарні зв'язки бухгалтерський облік має із філософією, математикою, кібернетикою, фізикою, логікою, екологією та ін.

Таблиця 2 містить пояснення щодо конкретних наукових дисциплін, із якими бухгалтерський облік має прями або опосередковані зв'язки.

³ Сама І.Н. Саннікова зазначає, що ідея побудови такої матриці була підказана в підручнику "Соціологія" В.І. Добренькова і А.І.Кравченко

⁴ Еконофізика – наука, яка застосовує методологію фізики до аналізу економічних даних. Цей термін був введений в середині 1990-их американським фізиком Г.Ю.Стенлі для об'єднання досліджень, в яких задля розв'язку економічних завдань використовувалися типово фізичні методи і прийоми.

Таблиця 2. Конкретизація взаємозв'язків бухгалтерського обліку

Наукова дисципліна 1	Конкретизація взаємозв'язків 2
Філософія	Обґрунтування доктрини та методології дослідження науки бухгалтерський облік. Онтологічні (змістовні) аспекти бухгалтерського обліку – це частина філософії, її онтологія – вчення про пізнаваність тих господарських процесів, зміст яких специфічними прийомами вивчає дана дисципліна. В обліку застосовуються гносеологічні (формальні) аспекти філософії, що дозволяє визначити істинність (достовірність) інформації. Філософські засади науки виконують подвійну функцію: вони виступають евристикою наукового пошуку, ціле спрямовуючи перебудову нормативних структур науки та картин реальності, яка досліджується, а по-друге, виступають засобом адаптації наукових знань до світоглядних імперативів, що панують у культурі
Математика	Бухгалтерський облік широко використовує матричну модель взаємозв'язку рахунків. Спираючись на елементи математичної логіки в обліку, стало можливим розробляти типові взаємозв'язки між рахунками. Математика в сучасних умовах автоматизації обліково-аналітичних робіт відіграє важливу роль в алгоритмізації облікового процесу, моделюванні господарських процесів, розробці й використанні економіко-математичних методів аналізу. Теорія ймовірностей і математична статистика дають змогу виміряти ступінь відповідності облікових даних реальному стану речей, оцінити ймовірність помилок, що виникають при реєстрації фактів, використати науково обґрунтовані статистичні методи зведення та групування, вибіркового обстеження
Екофізика	Розглядає проблеми економіки з точки зору фізичних методів
Економічна кібернетика	Економічна кібернетика реалізує застосування ідей та методів кібернетики до економічних систем
Логіка	Кожен елемент загальної системи обліку існує і включається в цю систему тільки в рамках виконання жорстких логічних вимог. Відповідно, кожна операція в обліку жорстко підпорядковується загальній логіці системи і одночасно базується на логіці відображеної господарської операції
Екологія	Бухгалтерський облік є засобом відображення та економічної оцінки впливу господарської діяльності на навколишнє природне середовище. Природничий характер та властивості ряду об'єктів бухгалтерського обліку (біологічні активи, земельні ділянки, екологічні витрати та ін...) визначають специфіку організації та методики обліку
Економічна теорія	Економічна теорія є методологічною базою інших економічних наук, зокрема мікро- та макроекономіки, економічної статистики, фінансів, менеджменту і маркетингу. Економічна теорія вивчає основи суспільного виробництва та закони його функціонування та розвитку, проблеми виробництва, розподілу, обміну і споживання матеріальних благ на макрорівні. Ці закони визначають економічні процеси в будь-якому суспільстві, виражаючи типові, стійкі, причинно-наслідкові зв'язки й залежності
Мікроекономіка	Інформаційні запити суб'єктів економічних відносин визначають напрями відображення окремих об'єктів управління, через вплив на елементи методу бухгалтерського обліку
Макро-економіка	Бухгалтерський облік має надавати цілісну систему даних, необхідну для забезпечення збалансованого розвитку економіки на всіх її рівнях. Бухгалтерський облік формує інформацію про факти господарського життя, що допомагає формувати узагальнену картину економічного життя в конкретних умовах на мікро- та макрорівні. Облік є джерелом інформації для формування системи національних рахунків та системи макроекономічних показників держави. Основним методологічним прийомом до опису державної економіки є застосування способів бухгалтерського обліку (системи рахунків із прямою кореспонденцією за принципом подвійного запису бухгалтерського балансу)
Фінанси	Фінансова система є основою регулювання особливостей об'єктів облікового відображення
Економічний аналіз	Зв'язок між економічним аналізом та бухгалтерським обліком має подвійний характер. Дані бухгалтерського обліку, бухгалтерська звітність є головним джерелом інформації для аналізу господарської діяльності підприємства, джерелом, що забезпечує документальне обґрунтування аналітичних висновків. Не знаючи методики бухгалтерського обліку та змісту звітності, складно відібрати для аналізу необхідні матеріали та перевірити їхню достовірність. З іншого боку, вимоги, які ставляться перед аналізом, так чи інакше переадресовуються бухгалтерському обліку. Зв'язок економічного аналізу з бухгалтерським обліком полягає також у широкому застосуванні в процесі аналізу бухгалтерських прийомів дослідження (насамперед, використання в економічному аналізі балансового та сальдового прийомів)
Статистика	Облік виступає джерелом формування статистичних даних
Економетрика	Економетрика дає інструментарій для економічних вимірювань, а також методологію оцінки параметрів моделей мікро- та макроекономіки. Бухгалтерський облік виступає джерелом економічної інформації для прогнозування методами економетрики економічних процесів як в масштабах економіки в цілому, так і на рівні окремих підприємств.
Менеджмент	Система бухгалтерського обліку виступає зворотнім зв'язком в системі управління стосовно прийняття рішення по конкретному об'єкту. Використовуючи облікову інформацію, адміністрація може приймати обґрунтовані рішення з управління на всіх ділянках господарської діяльності підприємства. У той же час зворотний зв'язок, що виходить від органів управління, є вихідною базою на шляху подальшої обробки та групування облікової інформації, адекватної прийнятим рішенням
Маркетинг	Розробка і контроль маркетингових програм неможливі без проведення економічного аналізу стану ринку, покупців і споживачів, конкурентної ситуації, ринкових цін, кінцевих фінансових результатів, що, в свою чергу мають базуватися на якісній обліковій інформації
Право	Система права визначає специфіку національної системи бухгалтерського обліку. Використання можливостей міжнародного права та порівняльного правознавства для формування методики порівняльних досліджень різних моделей та систем бухгалтерського обліку. Система права є основою регулювання всіх елементів системи бухгалтерського обліку. Взаємозв'язок бухгалтерського обліку з правовими науками спостерігається в процесуальному праві, а також при застосуванні бухгалтерських знань у випадку залучення судового експерта
Соціологія	Система бухгалтерського обліку є інструментом відображення соціальних процесів. Бухгалтерський облік залежить від суб'єкта ведення – людини. Введення норм і вимог в області бухгалтерської діяльності без врахування освітнього рівня основних користувачів і виконавців призводить до ускладнення практичної реалізації та виконання таких норм
Соціологія менеджменту	Система бухгалтерського обліку є інформаційним інструментом управління соціальними процесами. Соціологія управління як частина загальної соціології розглядає процес становлення, функціонування та розвитку певної сфери життєдіяльності та культури узгоджено діючої спільноти людей; досліджує механізми соціальних змін і соціальних відносин, закономірності соціальних дій і поведінки в системах і процесах управління
Економічна соціологія	Економічні процеси можна пояснити виключно на базі вивчення вчинків, схильностей та мотивів поведінки людей. На економічну поведінку впливають також і суспільні інститути
Соціологія праці	Взаємозв'язок проявляється у тому, що соціологія праці займається індустріальними відносинами (зокрема, взаємовідносинами між роботодавцями та бухгалтерами як найманими працівниками) та людськими стосунками. Перші стосуються промислових страйків і конфліктів, захисту інтересів бухгалтерів як працівників, а другі – міжособистісних відносин всередині бухгалтерії та трудового колективу в цілому
Соціальна психологія	Дослідження цієї галузі соціології необхідні при вивченні професійної культури бухгалтерів, яка характеризує конкретний спосіб виконання робіт, властивих індивідуумам облікової професії. Спосіб виконання робіт передбачає певні вміння та навички, спеціальні знання, специфічну мову і професійні символи, спеціальну техніку та прийоми, професійні традиції і звичаї, систему цінностей і поглядів

1	2
Лінгвістика	Облік виступає як мова і може бути досліджений в розрізах семантики, синтаксису та прагматики. Облік як наука вимагає чітко визначеного, взаємоузгодженого і однозначного понятійно-категорійного апарату, виключення багатозначних термінів.
Психологія	Залежність бухгалтерського обліку від суб'єкта ведення – людини зумовлює розгляд поведінкових аспектів діяльності бухгалтера як суб'єкта організації та ведення бухгалтерського обліку (Психологія особистості бухгалтерів, психологічні підстави та мотиви бухгалтерської діяльності, особистісні якості та знання бухгалтера, прийняття бухгалтерських рішень), а також реакції користувачів облікової інформації
Культурологія	Культура як один з основних визначальних факторів впливу на специфіку та унікальність побудови національної системи бухгалтерського обліку. Етичні норми встановлюють моральні критерії, якими повинен керуватися і яких зобов'язаний дотримуватися кожен бухгалтер під час здійснення своєї професійної діяльності
Педагогіка	Особливості методики викладання облікових, контрольних та аналітичних дисциплін
Андрагогіка	Оскільки бухгалтерами працюють дорослі люди, то навчання має здійснюватися з урахуванням їх вікових, соціально-психологічних, національних та інших особливостей. Специфіка професійної діяльності визначає необхідність освіти за принципом "освіта впродовж життя", а також вимагає досліджень особливостей викладання матеріалу для дорослих практикуючих бухгалтерів, що проходять перепідготовку, підвищення кваліфікації

Оскільки методика бухгалтерського обліку діяльності підприємств залежить від специфіки відповідних галузей економіки, звідси випливає зв'язок обліку з такими економічними дисциплінами як економіка промисловості, сільського господарства, будівництва, торгівлі тощо. Як функція управління бухгалтерський облік тісно пов'язаний із плануванням, аналізом, контролем і регулюванням.

Очевидно, що для розвитку бухгалтерського обліку першочергове значення має міждисциплінарний синтез знань, насамперед різних економічних наук, що дозволяє розвивати і конкретизувати загальні економічні закони. Разом з тим, нині можна спостерігати ситуацію, коли саме тут відсутня взаємодія наукового знання. Погоджуємося із влучним та яскравим висловлюванням С.Г. Вегери, що "з позиції синергетичного підходу можна говорити про те, що в деяких моментах різні економічні дисципліни розвиваються в різних "тем посвітах" і існують, "не відчувачи одна одну" [3, с. 45-46]. Так, наприклад, проф. Г.Г. Кірейцев вказує, що "класифікаційні ознаки об'єктів дослідження в економічній теорії, теорії бухгалтерського обліку, теорії менеджменту та теорії фінансів часто відрізняються, послаблюючи тим самим дієвість методології економічної науки" [4, с. 26].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Інтенсифікація міждисциплінарних досліджень формує передумови взаємного збагачення різних областей наукового знання, синтезу методів і підходів, що використовуються різними науками.

За сучасних умов удосконалення та трансформація підходів до обліково-аналітичного забезпечення системи управління суб'єктами господарювання неможливі без застосування міждисциплінарних підходів. Поява нових об'єктів обліку та аналізу, зміна цільових спрямувань бухгалтерського обліку, на підставі яких розвивається науковий інструментарій пізнання економічної дійсності, зумовлює диверсифікацію наукового методологічного інструментарію у застосуванні до бухгалтерського обліку. Наукова інтерпретація тлумачень фундаментальних категорій набуває поліваріантності, розширюється поле застосування і сам методологічний інструментарій обліку як науки.

Застосування між- та трансдисциплінарних підходів до досліджень у сфері бухгалтерського обліку має позитивні наслідки та надає додаткові можливості, проте не позбавлене і ряду негативних наслідків, зокрема, зниження об'єктивності результатів наукових досліджень, необґрунтоване розширення об'єкту та предмету дослідження, невідповідність обраної методології дослідження поставленому завданню.

Слід розмежувати поняття "міждисциплінарний (інтердисциплінарний)", "трансдисциплінарний" та "мультидисциплінарний". Терміни "міждисциплінарний" та "інтердисциплінарний" є синонімами.

У процесі свого розвитку як науки, абсорбуючи ряд якостей, притаманних іншим дисциплінам, бухгалтерський облік у свою чергу не лише передає іншим дисциплінам свої характерні ознаки, а й зумовлює та уможливує

виникнення нових, похідних від нього, спеціальних дисциплін, зокрема: судово-бухгалтерської експертизи⁵, аудиту, теорії аналізу господарської діяльності, економічного аналізу господарської діяльності, економіко-математичні методи і моделі в обліку.

Слабкі зв'язки між науковими областями досліджень сьогодня можуть (і мають) стати новими і перспективними напрямками публікацій у майбутньому [11, с. 47]. Слід зазначити, що багато можливих міждисциплінарних досліджень досі не здійснені – вони складають сукупність "білих плям" і можуть бути визнані перспективними для розробки⁶.

Перспективами подальших досліджень є визначення ступеню, в який зміст кожної дисципліни повинні бути збережений і глибина інтеграції в міждисциплінарних підходах. Поки що ці питання досить поверхово висвітлюються навіть у західній літературі.

Список використаних літературних джерел:

1. *Бескоровайнова С.В.* Нелинейность развития как экономический феномен // Вестник Саратовского государственного социально-экономического университета. 2006. – № 14 (3). – с. 13-17.
2. Бухгалтерский учет и психология: монография / Н.А. Каморджанова [и др.]; под науч. ред. д-ра экон. наук, проф. Н.А. Каморджановой. – СПб.: СПбГИЭУ, 2010. – 226 с.
3. *Вегера С.Г.* Развитие методологии учета земли в условиях экономики нового типа: концептуальные подходы. // Проблемы теории та методологии бухгалтерського обліку, контролю і аналізу. Міжнародний збірник наукових праць. 2010. – Випуск 2(17). с. 44-49 с. 45-46.
4. *Кірейцев Г.Г.* Глобализация экономики и унификация методологии бухгалтерского учета: Научный доклад. – Изд. 2-е, перераб. и доп. – Житомир, ЖГТУ, 2008. – 76 с.
5. *Легенчук С.Ф.* Развитие бухгалтерской науки: Periculum in mora // Международный бухгалтерский учет. – 2011. – № 21 (171). – с. 55-67.
6. *Медведев М.Ю.* Общая теория учета: естественный, бухгалтерский и компьютерный методы. – М.: Издательство "Дело и сервис", 2001. – 752 с.
7. *Пушкар М.С.* Тенденції та закономірності розвитку бухгалтерського обліку в Україні (теоретичні і методологічні аспекти): Монографія. Тернопіль: Економ. Думка, 1999. – 424 с.
8. Развитие теории та методологии обліку і аналізу в умовах трансформації суспільної свідомості [Текст]: Монографія // І.В. Жиглей, І.В. Замула, О.В. Олійник, М.М. Шигун; під заг. ред. [і з передм.] Ф.Ф. Бутиця. – Житомир: ЖДТУ, 2008. – 319 с.
9. *Санникова И.Н.* Возможно ли преодолеть кризис теории бухгалтерского учета? "Международный бухгалтерский учет", 2008, N 4. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.lawmix.ru/bux/50605>
10. Слово о счетах и записях. Сборник цитат и афоризмов о бухгалтерском

⁵ Деякі реально існуючі і перспективні міждисциплінарні зв'язки правової бухгалтерії із суміжними галузями права та їх практичний потенціал залишаються ще недостатньо вивченими і запитаними як бухгалтерами, так і юристами

⁶ Окремі з них виявлено і розкрито у монографії Я.В. Соколова, Н.А. Каморджанової та М.В. Личагіна [11].

учете от каменного до XXI века. Составитель Медведев М.Ю., редактор Назаров Д.В. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://accountology.ucoz.ru/index/slovo_o_schetakh_i_zapisjakh/0-35 11. *Соколов Я.В., Каморджанова Н.А., Лычагин М.В.* Бухгалтерский учет: проблемы и методы изучения и обучения / ИЭОПП СО РАН. – Новосибирск, 2007. – 287 с. 12. *Чайковская Л.А.* Современные концепции бухгалтерского учета: теория и методология // Автореф. дисс. докт. экон. наук: спец.: 08.00.12. – бухгалтерский учет, статистика. – М.: 2007. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.disscat.com/content/sovremennye-kontseptsii-bukhgalterskogo-ucheta-teoriya-i-metodologiya> 13. *Чижевська Л.В.* Бухгалтерський облік: розвиток методології, професійне навчання: Монографія. – Житомир: ЖДТУ, 2006. – 304 с. 14. *Bruce, A. Lyall, C., Tait, J., & Williams, R.* 2004. Interdisciplinary integration in Europe: The case of the fifth framework programme. *Futures*, 36: pp. 457-477. 15. *Frost, S., Jean, P.* Bridging the disciplines: interdisciplinary discourse and faculty scholarship. *Journal of Higher Education* 2003. – № 74 (2), 119-149. 16. *Gibbons, M., et al.,* 1994. *The New Production of Knowledge: The Dynamics of Science and Research in Contemporary Societies.* Sage Publications, London, UK. 17. *Guthrie, James, Parker, Lee.* The coming out of accounting research specialisms // *Accounting, Auditing and Accountability Journal*, 2006. – Vol. 19, No. 1, p.5-16 18. *Hansson, B.* Interdisciplinarity: for what purpose? // *Policy Sciences.* – 1999. № 32, pp. 339–343. 19. *Jacobs, J., & Fricke, S.* Interdisciplinarity: A critical assessment // *Annual Review of Sociology*, 2009. № 35 pp. 43–65. 20. *Judge William Q., Weber Thomas, Muller-Kahle, Maureen I.* What Are the Correlates of Interdisciplinary Research Impact? The Case of Corporate Governance Research Academy of Management Learning & Education March 2012. pp. 82-98 http://www.utdallas.edu/~mikepeng/documents/MEDIA_2012_Judge_CG_Peng49_Mgmt11_p91_2P.pdf 21. *Klein, J.T.* Crossing Boundaries: Knowledge, Disciplinarity, and Interdisciplinarity. University Press of Virginia, Charlottesville, VA. 1996 22. *Klein, J.T.* A conceptual vocabulary of interdisciplinary science. In: Weingart, P., Stehr, N. (Eds.), *Practising Interdisciplinarity.* 2000. University of Toronto Press, Toronto, Canada. 23. *Lattuca, L.* 2003.

Creating interdisciplinarity: grounded definitions from college and university faculty. *History of Intellectual Culture* 3 (1), Retrieved May 2006, [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.ucalgary.ca/hic/hic/website/2003vol3no1/articles/2003%20pdf/lattucapdf.pdf>. 24. *Mathison, Sandra, Freeman, Melissa.* The logic of interdisciplinary studies [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.albany.edu/cela/reports/mathisonlogic12004.pdf> 25. National Research Council, 2004. *Facilitating Interdisciplinary Research.* National Academy Press, Washington, DC. 26. *Palmer, C.* 1999. Structures and strategies of interdisciplinary science. *Journal of the American Society for Information Science* 50 (3), 242–253. 27. *Rhoten Diana, Stephanie Pfirman.* Women in interdisciplinary science: Exploring preferences and consequences. *Research Policy* 36 (2007) 56-75. 28. *Rhoten Diana.* A Multi-Method Analysis Of The Social And Technical Conditions For Interdisciplinary Collaboration. 2003. http://www.ncar.ucar.edu/Director/survey/Rhoten_NSF-BCS.FINAL.pdf p. 19 29. *Rhoten, D., Parker, A.,* 2004. Risks and rewards of an interdisciplinary path. *Science* 306 (5704), 2046. 30. *Sikka, Prem, Willmott, Hugh.* The Withering Of Tolerance And Communication In Interdisciplinary Accounting Studies // *Accounting, Auditing & Accountability Journal.* – Emerald Group Publishing Limited.- 2005. – № 1. pp. 136-146

КОЗЛОВА Марія Олегівна – кандидат економічних наук, доц., доцент кафедри фундаментальних економічних дисциплін Інституту обліку і фінансів Житомирського державного технологічного університету.

Наукові інтереси:

- тенденції та закономірності розвитку бухгалтерського обліку як науки;
- проблеми теорії бухгалтерського обліку;
- дослідження та застосування між- та трансдисциплінарних підходів;
- лінгвістична теорія бухгалтерського обліку.

Стаття надійшла до редакції: 23.10.2012 р.